

БУХОРО ХАЛҚ СОВЕТ РЕСПУБЛИКАСИДА МАКТАБЛАРНИ ИСЛОҲ ҚИЛИШ МАСАЛАЛАРИ

Бобожонова Феруза Хаятовна

Бухоро давлат университети доценти, тарих фанлари номзоди

bobojonova.feruza.71@mail.ru

Зоирова Маржона Мехриддин қизи

Бухоро давлат университети 4-курс талабаси

h

Аннотация. Ушбу мақолада Бухоро Халқ Совет Республикаси даврида мактаб масалалари атрофлича ёритилган. БХСР ҳукумати халқни саводли қилиш орқали жаҳолат ва қолоқлик ботқоғидан халос қилиш мумкинлиги билан боғлиқ фикрга таянган ҳолда янги вазиятда Мактаблар ҳақида умумий қоидалар (Қоидалар)ни ишлаб чиқиланлиги атрофлича ёритилган. Бу даврдаги мактаблар бинолари, таъминоти, дарс ва дарсликлар, ўқитувчилар уларга берилган маош ва нафақалар, ўқитувчилар ва ўқувчиларларнинг моддий аҳволи ва таъминоти масалалари баён этилган. Мақолада маърифатпарвар жаҳидларнинг мактаб масалаларига оид фикрлари келтирилган. Мактаб таълимида ислохотчилик масалалари ҳар томонлама ёритиб берилган.

Калит сўзлар: БХСР, маориф, саводгилм, мактаб, ўқувчи, ўқитувчи, синф, фан, дарсликлар, ислохотчилик, фармон, Маориф нозирлиги, Қоидалар, Бухоро ахбори, Саллоҳхўжа гузари, мактаб мудирлари, мактаб ходимлари, Халқ Нозирлар Шўроси.

ПРОБЛЕМЫ ШКОЛЬНОЙ РЕФОРМЫ В СОВЕТСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ БУХАРА

Аннотация. В данной статье подробно освещаются школьные вопросы в период Бухарской Народной Советской Республики. Исходя из представления о том, что правительство СССР может избавиться от болота невежества и отсталости, сделав народ грамотным, уточняется, что в новой обстановке были разработаны общие правила о школах (Правила). В этот период описываются вопросы школьных зданий, принадлежностей, уроков и учебников, заработной платы и пособий учителей, финансового положения и поддержки учителей и учащихся. В статье представлены взгляды просвещенных современников на школьную проблематику. Всесторонне освещаются вопросы реформирования школьного образования.

Ключевые слова: БХСР, образование, грамотность, знания, школа, ученик, учитель, класс, наука, учебники, реформация, указ, Инспекция образования, Правила, Бухарские новости, Саллахходжа Гузари, директора школ, коллектив школы, Совет народных инспекторов.

PROBLEMS OF SCHOOL REFORM IN THE SOVIET REPUBLIC OF BUKHARA

Abstract. In this article, school issues during the period of the Bukhara People's Soviet Republic are covered in detail. Based on the idea that the government of the USSR can get rid of the swamp of ignorance and backwardness by making the people literate, it is detailed that the general rules on schools (Rules) have been developed in the new situation. The issues of school buildings, supplies, lessons and textbooks, teachers' salaries and allowances, financial condition and support of teachers and students are described in this period. The article presents the views

of enlightened moderns on school issues. Issues of reform in school education are covered in every way.

Key words: *BXSR, education, literacy, knowledge, school, student, teacher, class, science, textbooks, reformation, decree, Inspectorate of Education, Rules, Bukhara news, Sallahkhoja Guzari, school principals, school staff, Council of People's Inspectors.*

Бухорода БХСР тузилгандан кейин маорифни, мактаб ва мадрасани тубдан ислоҳ қилиш, таълим-тарбия тизимини ўзгартириш, миллатни маънан уйғотиш учун дастлабки кунларданок замонавий маориф тизимини вужудга келтириш чоралари қўрилди. БХСР Маориф нозирлиги мутасаддилари маориф масаласига: «Маориф керак, чунки ҳеч бир мамлакат, ҳеч бир миллат ва ҳеч бир инқилоб маорифсиз яшамас, ўқимок учун мактаб керак, маориф керак, китоб керак, булар ҳақиқат», -деб қарадилар. [10;23]

БХСР ҳукумати аввало халқни саводли қилиш орқали жаҳолат ва қолоқлик ботқоғидан халос қилиш мумкинлиги билан боғлиқ фикрга таянган ҳолда янги вазиятда Мактаблар ҳақида умумий қоидалар (Қоидалар)ни ишлаб чиқишини Маориф шўъбаси зиммасига юклади.[11;23] Мазкур «Қоидалар»Бухорода амирлик тартиби тугатилганидан уч ойдан сўнг, яъни 1920 йилнинг ноябрь ойида ишлаб чиқилган. Бухорода янги шароитда мактаб таълимини жорий этишга қаратилган Мактаблар ҳақида умумий қоидалар (Қоидалар) деб номланган тарихий ҳужжат «Умумий қоидалар», «Таълим-тарбия ишларига оид», «Мактаб идораси ҳайъати вазифаси», «Мактаб шўросининг вазифаси», «Мактаб ходимлари учун категориялар» каби бешта бўлимдан иборат эди. БХСРда таълим тизимини замонавийлаштириш асос ва қоидалари ушбу ҳужжат билан тартибга солиниши кўзда тутилган.

Мактаблар ҳақида умумий қоидалар, амирлик замонида мавжуд бўлган анъанавий таълим тизимини тубдан ислоҳ қилиш дунёвий таълимни жорийлантириш ва аҳолини ёппасига саводхон қилиш лойиҳаси илгари сурилди. Мактаб ишлари ҳақидаги режада: 8-16 ёшли болалар учун бошланғич мактаблар очиш, саводсизликни тугатиш курслари ҳамда муаллим ва мураббийлар тайёрлайдиган махсус ўқув юртларини ташкил этиш кўзда тутилганди. Қоидалар бошланғич мактабларда ўқув муддати 7-8 йил давом этиши қайд қилинган. Бироқ, ушбу бошланғич таълим муддати устида мунозаралар кучайиб кетди. Айниқса, «Бухоро ахбори» газетасининг бир қатор сонларида ушбу муддатни 4-5 йилга тушириш билан боғлиқ таклифлар билдирилган. бошланғич ўқиш муддатини 5 йиллик ўлароқ қабул қилган эди,- деб фикр билдирганди. «Қоидалар»да анъанавий, масжидлар қошидаги бошланғич мактабларни ислоҳ қилиш, Усули савтия (товуш усули)га асосланган синф-дарс тузимига ўтиш янги мактаблар ишида мадрасада таълим берган илғор фикрли ва саводли муаллимлардан вақтинча фойдаланиб туриш, махсус қизлар мактабларини ташкил этиш, болалар боғча ва яслилари очиш, таълимнинг мажбурийлигини таъминлаш, ўқувчиларни ҳукумат ҳисобидан бепул ўқитиш ва овқатлантириш масалалари қайд этилган. [7;213]

Мактаблар ҳақида умумий қоидалар (Қоидалар)нинг 1-бўлимининг 11-бандида: Мактабларнинг ҳар қайсисида тарбия олмоқ билан бирга, болалар учун мумкин бўлган равишда ош, чой, кийим ҳам берилур, –деб ёзилган эди. Мактабларда таълим ва тарбияни уйғун равишда олиб бориш, ўқувчиларни ёш хусусиятларига қараб гуруҳларга ажратиш,

дунёвий фанлар дастурини ишлаб чиқиш кабилар назарда тутилган. [3;84]

Таълим-тарбияда болаларни сўқмоқ, урмоқ, жазо бермоқ битирилиб, ўғит-насихат, танбех, ўртак кўрсатиш усуллари қўллаш қоидалари қатъий қилиб ёзиб қўйилган, шунингдек, таълим ахлоқий, мафкуравий шаклларда бўлиши, ҳар бир синфдаги ўқувчилар сони 30-35 тадан ошмаслиги, болаларни ёш хусусиятларига қараб синфларга ажратиш кабилар ҳам кўрсатилган. [12;23]

Ушбу қатъий қоидалар Бухоро жаҳидларининг 1908 йил октябрда Саллоҳхўжа гузарида очган биринчи жаҳид мактабида ҳам амал қилган эди. [7;23] Мактабда таълим оладиган муаллим ва ўқувчилар ахлоқан пок бўлиш, вино ичмаслик, ўз сўзида қатъий туриш, маорифга садоқат кўрсатиш, ўз шахсий манфаатларидан жамият манфаатларини устун қўйиш каби ҳислатларга эга бўлиш учун қасамёд қилган эдилар. [8;366] Қоидаларнинг Мактаб идораси ҳайъати таълимия вазифаси, Мактаб шўросининг вазифаси каби бўлимларида маориф тизими раҳбарлари ва ўқитувчиларнинг вазифалари баён қилинган. Мактабларда қатъий тартиб-интизомга бўйсунуш, дарсларни жадвал асосида ўтиш, ўқув жараёнини уюштириш, мактабнинг моддий-маънавий базасини мустаҳкамлаш, яхши педагог мутахассисларни танлаш каби кенг миқёсдаги вазифалар раҳбарият зиммасига юкланди. Мактаб мудирлари мактабни идора қилғонлари учун 25 фоиз ортиқ маош олурлар, ҳафтасинда 12 соат дарс берурлар, -деб ёзилган эди Мактаблар ҳақида умумий қоидалар (Қоидалар)да.[13;10] Қоидаларнинг Мактаб ходимлари учун категориялар бўлимида ўқитувчи мураббийларга маош тўлашда уларнинг малакаси, маълумоти, иш тажрибасига қараб йул тутилиши кабилар аниқ қилиб ёзиб қўйилган.

1921 йил 17 апрелда “Бухоро ахбори” саҳифаларда босилган хабарда “Халқ Нозирлар Шўросининг охириги мажлисида 25 ёшгача бўлган кишиларнинг ўқишга мажбурий эканлиги тўғрисида қарор қабул қилинган. Қарор ишламасидан қатъи назар, БХСРда барча учун савод чиқариш мажбурий қилиб қўйилган. [1;23] Бухорода бир неча янги тартиб мактаблари очилган эди. Бу мактабларнинг ҳар бирига 40-50 бола келиб ўқир эди. Лекин ҳар куни ҳар тарафдан босқин ва таъқиблар бўлса ҳам бу мактабларга бола келиши камаймади. Вақт ўтиши билан халқнинг фикри бу мактабларга нисбатан ижобий томонга ўзгарди. Кейинчалик бу мактабларга алоқаси бўлмаган шахслар ҳам моддий ёрдам беришиб, мактаб таъминотини ўз зиммаларига олишди.

Мактаблар ҳақида умумий қоидалар (Қоидалар)да ёзилишича Мактаб болалари учун кийимлар ва текин овқатлантириш тартиби жорий қилинган, маълум миқдорда солиқ тўловлардан озод қилинган. Маориф нозирлиги томонидан БХСРда мактаб таълими тўғрисида низом лойиҳаси ишлаб чиқилди. [2;87] БХСРда мактаб ислохотлари билан мактаб бўлими шуғулланган.

Хулоса қилиб айтганда, БХСР томонидан мактабларни ислоҳ қилиш масаласи юзасидан қабул қилинган Қоидалар ҳозирги замон руҳи билан ҳамоханг эканлиги яққол кўзга ташланади. Айниқса, таълимнинг шакллари, таълим-тарбия усуллари, ҳатто, бир синфдаги ўқувчилар сони кабилар замонавий таълим тизими ва жараёни талаблари билан уйғун келади. Қоидаларни таҳлил қилар эканмиз, унда истиқболда таълим-тарбия тизимида ахлоқий таълим-тарбияга, ўқувчилар маънавий камоллигига алоҳида эътибор берилганлигининг гувоҳи бўламиз.

REFERENCES

1. Bobojonova, B. (2022). IDIOMS AND THEIR IMPORTANCE. *Central Asian Academic Journal of Scientific Research*, 2(6), 573-576.
2. Бобожонова, Ф. Х. (2021). БУХОРО МАДРАСАЛАРИ МАЪНАВИЯТ ДУРДОНАСИ. *Scientific progress*, 2(1), 362-366..
3. Bobojonova, F. (2020). Buxoro amirligidagi madrasalarning qurulishi, moddiy-hojalik taminoti va faoliyatini tashkil qilish masalalari. *Центр научных публикаций (buxdu. uz)*, 1(1).
4. Bobojonova, F. Issues of construction, material security and organization of activities of madrasas in the Emirate of Bukhara. 2020. B-213.
5. Bobojonova, F. X. Bukhara madrassas are a masterpiece of spirituality. *SCIENTIFIC PROGRESS VOLUME 2 | ISSUE 1 | 2021 ISSN: 2181-1601 2021. R-362-366.*
6. Bobojonova, F. (2021). Buxoro madrasalari manaviyat durdorasi. *Центр научных публикаций (buxdu. uz)*, 6(6).
7. Hayatovna, B. F. (2022). The Issues of Construction of the Bukharan Madrassas, Their Material and Organization of Their Activity. *American Journal of Social and Humanitarian Research*, 3(4), 1-11.
8. Bobojonova, F. (2021). Бухоро амирлигидаги янги усул мактабларининг фаолияти. *Центр научных публикаций (buxdu. uz)*, 8(8).
9. Bobojonova, F. (2021). Деятельность школ джадидов в бухарском эмирате в начале XX века. *Центр научных публикаций (buxdu. uz)*, 8(8).
10. Bobojonova, F. (2021). Строительство, материальное обеспечение и организация деятельности бухарского медресе. *Центр научных публикаций (buxdu. uz)*, 8(8).
11. Bobojonova, F. (2020). Buxoro amirligida XIX asr oxiri XX asr boshlarida ananaviy boshlsngich maktablar holati. *Центр научных публикаций (buxdu. uz)*, 1(1).
12. Бабаджанова, Ф. Х. (2022). БУХОРОДАГИ МИР-АРАБ МАДРАСАСИ ТАРИХИГА БИР НАЗАР. ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ, (SI-1).
13. Khayatovna B. F. et al. Madrasahs and Taught Subjects in the Bukhara Emirate in the Late 19th-Early 20th Centuries //CENTRAL ASIAN JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES AND HISTORY. – 2023. – Т. 4. – №. 5. – С. 18-24.
14. Умаров, Б. Б. (2021). НА КИСЛЯКОВ-ПОПУЛЯРИЗАТОР МУЗЕЕВ И ИСТОРИИ ТАДЖИКСКОГО НАРОДА. *Экономика и социум*, (11-2 (90)), 495-497.
15. Umarov, B. (2022). БУХОРО ВОҲАСИ ТУРАР-ЖОЙЛАРИ. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 22(22).
16. UMAROV, B. (2022). ARCHITECTURE OF BUKHARA IN THE ASHTARKHANID PERIOD. *International Journal of Intellectual Cultural Heritage*, 2(2), 94-100.

17. BAXTISHOD, U., & ULUG‘BEK, Q. Y. (2022). MS ANDREEV-THE GREAT EASTERN SCIENTIST. *International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences*, 2(3), 120-123.
18. Umarov, B. B. O. (2022). SCIENCE, EDUCATION AND CULTURE DURING THE RULE OF THE SOMANIANS. *International Journal of Intellectual Cultural Heritage*, 2(6), 46-49.
19. Темиров, Ф., & Умаров, Б. (2021). БУХОРО АМИРЛИКДА ОИЛА, НИКОҲ ВА МЕРОС ҲУҚУҚИНИНГ АМАЛДА ҚЎЛЛАНИШИ. *Scientific progress*, 2(1), 1201-1207.
20. Umarov, B. (2021). OLIY TA‘LIMDA TALABALAR O ‘QUV-BILUV FAOLIYATINING PSIXODIDAKTIK ASOSLARI. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 8(8).